

hållandet mellan finnar och indianer skulle ha berott på likartade kulturdrag som schamanism, Kalevala (vilken tradition finnarna än hade med sig så var det åtminstone inte Kalevala), bastu, svedjebruk och svaghet för starka drycker (oklart är också om det senare skall betraktas som ett finskt, svenskt, eller finlandssvenskt kulturdrag) eller på nordbornas "erkänt humanistiska inställning".

På en del punkterna kunde författaren ha varit noggrannare. Han uppger att indianernas samhälle var matriarkaliskt, men skildringen tyder snarast på att det var matrilineärt eller matrilokalt. Statsråd torde avse rikets råd. Namnet Sveaborg (Swedesboro) används som argument för ett finländskt inslag, men är väl använt på detta sätt snarare ett indicium för indianskt inslag på Vargskären.

I sin kommentar till Nya Sverige-litteraturen konstaterar Olin att den store Amandus Johnson inte 1911 ägnade mer uppmärksamhet åt det finländska inslaget eftersom Finland då inte var "annat än en bit av det ryska storfurstendömet" (bör vara kejsardömet). Själv har Olin ägnat mycken möda att reda ut något som var en del som andra av den bit Finland utgjorde av det svenska riket. Den kunde bättre ha använts på en skildring av hela Delaware-kolonin i all dess mångfald. Olins rappt skrivna text som bygger på bred läsning visar att en skildring utan konstgjorda infallsvinklar kunde ha blivit en givande läsning för den stora publiken.

Max Engman

Åländskt herdaminne

Bjarne Henriksson, *Prästmän på Åland under 500 år*. Ålands högskola 1989:2. 146 s. Mariehamn 1989.

Landskapsarkivarie Bjarne Henriksson i Mariehamn har genom sitt nyligen utgivna herdaminne över åländska församlingar och präster från medeltid fram till våra dagar skapat en ny länk i raden av genealogiska uppslagsverk i den ecklesiastika genren.

Pärmen i brunt, beige och svart pryds av bilden av en vördnadsbjudande prästman från ortodoxins tidevarv, stående på en miniatyrkarta över Åland med en uppslagen bok i den ena handen och den andra manande lyft mot höjden. Man får närmast en vision av prosten Boëtius Murenus i Saltvik, i herdaminnet kallad "kyrkherde" och kontraktsprost med dödsåret 1667. Konstnärens namn syns inte

bland de bibliografiska uppgifterna, men om man betraktar pärm-bilden noga med ett förstoringsglas, kan man upptäcka namnet "Elfsberg" och året 1989.

Herdaminnet är disponerat i två huvudavsnitt. Det ena innehåller namn och grundläggningsår för de åländska församlingarna i alfabetisk följd. För varje församling upptas uppgifter om såväl ordinarie präster som s.k. hjälppräster i kronologisk ordning. Förteckningen går fram till sommaren 1988, även om de präster, som tjänstgjorde då av någon (för mig) outgrundlig anledning inte har medtagits. Åtminstone ett avsteg från denna princip har jag dock upptäckt: Martin Lindholm i Jomala förekommer som sista namn i förteckningen över jomalakyrkoherdar och han har mig veterligen tjänstgjort i Jomala från 1971 fram till nu. Och eftersom det uttryckligen tycks vara fråga om åländska prästmän, är det väl knappast befogat att ha med Gunilla Grann i Mariehamn bland hjälppräster, i synnerhet som hon då (1984) ännu inte torde ha varit klar med sin examen.

Utom nämnda uppgifter ingår i denna första del av herdaminnet även namnen på de helgon, som alla åländska kyrkor uppkallats efter. För Mariehamn och Sottunga har dock denna information av någon anledning fallit bort. I själva verket har även dessa kyrkor sina speciella helgonnamn. Sottunga kyrka har helgats åt S:a Maria Magdalena liksom moderkyrkan i Föglö, medan Mariehamns kyrka uppkallats efter S:t Göran i likhet med Geta.

I en anmärkning före församlingsdelen har Henriksson presenterat en lista över de tjänstebeteckningar, som han hänfört till kategorin hjälppräster. Men där måste nog ett litet misstag ha insmugit sig. En "sockenskrivare" kan väl knappast ha fungerat som hjälppräst annat än vid något enstaka mässfall. Och några sockenadjunkter fanns, mig veterligen, inte på Åland.

Det första huvudavsnittet i herdaminnet på 25 sidor följs av en betydligt längre förteckning över alla förekommande präster i alfabetisk följd, en matrikeldel på drygt 80 sidor. För prästerna upptas utöver släkt- och förnamn födelse- och dödsår samt -ort, föräldrarnas namn och yrken, prästens examina och t.o.m. enskilda vitsord, tjänstgöringsorter, hustrurnas namn, födelse- och dödsår samt -ort, vigselår och -ort och förekommande publikationer. För alla präster ingår givetvis inte hela denna information, men strävan har varit att få den med åtminstone för de nyaste generationerna. Då det är fråga om flere hundra präster och många av dem står för flere än ett äkten-skap, är det tusentals personnamn och data som här passerar revy. Man förstår Bjarne Henrikssons uttalade oro i förordet för att sammanställningen inte skall vara fullständig till alla delar, i synnerhet som arbetet utförts (antagligen vid sidan av krävande yrkesarbete) inom bara tre år.

Herdaminnet avslutas med en tvåsidig käll- och litteraturförteckning och ett 22-sidigt "fruregister" eller en förteckning över alla förekommande prästfruar i herdaminnet samt över mödrar till präster och prästfruar. Dessa kvinnor, fruar, som rubriken anger, är upptagna på sina flicknamn i registret med hänvisningar till deras äkta män och söner eller svärsöner i prästförteckningen.

När jag nu försöker mig på ett slags analys av innehållet i herdaminnet, så måste jag ju erkänna att jag inte på långt när behärskar hela denna inte bara 500-åriga, utan titeln anger, utan upp till drygt 600-åriga period, som det är fråga om (både Finström och Sund har prästlängder från 1320-talet). De perioder, som jag känner bäst, är 1700-talet och vårt eget sekel. Jag kommer därför att koncentrera mig på de århundradena, när jag kommer till personuppgifterna. Men först några synpunkter på församlingsregistret.

När man ser på avsnittet om församlingarna med deras prästlängder, frapperas man av att utskärsförsamlingar som Brändö, Kumlinge och Kökar, har haft en mycket snabbare genomströmning av tjänstgörande präster än de gamla moderförsamlingarna på fasta Åland, som Finström, Lemland och Sund. Ett par exempel.

Under den senaste hundraårsperioden hade Kökar så många som 25 präster, de flesta med beteckningen "t.f." (tillförordnad). Under samma tid hade t.ex. Lemland fem ordinarie kyrkoherdar och Finström likaså fem. I all sin ordknapphet är sådana helt okommenterade prästlängder redan i sig instruktiva.

Intressant är det också att ta del av uppgifterna om församlingarnas ålder. Det är överraskande att läsa att Lemland är "Ålands äldsta gäll", men det torde bero på att Lemböte medeltida kapell räknas till församlingen, som på så sätt blir äldst. Annars tävlar väl Finström, Saltvik och Jomala, alla tre "åtminstone från 1300-talet", om äran att vara äldsta församling på Åland. En annan överraskning möter en ifråga om Sund, som här kallas "imperialt pastorat". Till saken hör att alla de åtta åländska moderförsamlingarna varit s.k. regala pastorat under en stor del av svenska tiden, d.v.s. Kungl. Maj:t hade rätt att utnämna kyrkoherde i de församlingarna. Under ryska tiden ändrades termen till "imperiell". Detta hade då strängt taget bort sätts ut även för de sju övriga i herdaminnet.

För prästerna nämns tjänstgöringsåren i de olika församlingarna. I allmänhet har dödsåren satts ut, om prästen avlidit i församlingen. Några inkonsekvenser finns här dock. Så saknar t.ex. 1700-talskapellanerna Jakob Ross, Anders Silvanus och Erik Calander i Jomala uppgifter om dödsår, fastän de alla tre torde ha avlidit i tjänst. Och för Pehr Lundberg i Kökar, som drunknade under tjänsteutövning år 1949, har också uppgift om dödsåret i prästlängden fallit bort.

Också om det kanske fanns en prästaristokrati på Åland, som för-

lagsreklamen på bakre pärmen ger vid handen, och då är det väl närmast de mångåriga kyrkoherdarna i moderförsamlingarna som kommer ifråga, så visar förteckningarna att det inte funnits några egentliga prästsläkter på Åland på samma sätt som t.ex. i Osterbotten. Man kan hitta några präster med samma tillnamn som t.ex. Alanus, Kjellinus, Mansnerus och Silvanus på 1700-talet. Men i allmänhet förekommer samma släktnamn sällan mera än en eller två gånger. Också registret över fruarna ger samma intryck.

När vi kommer över till personuppgifterna för de åländska prästerna, känner jag för egen del igen en hel del av de prästfruar från 1700-talet som jag behandlat i min undersökning rörande prästänkor, sådana som t.ex. Hedvig Ståhlbom i Föglö, Lovisa Brummer i Finström och Eva Helena Åberg i Hammarland. Med några smärre undantag förefaller 1700-talsuppgifterna i stort sett korrekta och rätt fullständiga, även om jag kanske för någon kommande nyutgåva kunde erbjuda mig att stå till tjänst med kompletteringar med uppgifter samlade från arkiv och bibliotek under en lång följd av år. En litet fatal miss förekommer i fallet Jacob Benedictus, död 1792 som kapellan i Saltvik. Han tas upp både på *Benedictus* och *Jacob* och kallas i ena fallet Benedictus och i det andra Benedictus. Hans tredje hustru heter då på det ena stället Ingrid Sandgren, medan hon på det andra har namnet Søndgren. Men här har det säkert till en del varit fråga om svårigheter med att tolka författarens handstil vid renskrivningen, vilket ju också förutsätts i förordet till herdaminnet.

Ifråga om 1900-talsmaterialet måste jag vara litet mera kritisk. Det är t.ex. svårt att förstå att präster som Uno Gräsbeck, Brage Liewendahl, Erik Lindqvist och Olav D. Schalin saknar uppgifter om hustru. Det finns flere liknande fall, men det skulle föra för långt att räkna upp alla här. Likaså saknas t.ex. dödsår för sådana kända präster som Alvar Donner, Anders Pass (en av de få ordinarie kökarkyrkoherdarna) och Lasse Victorzon. Förteckningar över avlidna präster ingår ju i slutet av teologmatriklarna. Alla de tre ovannämnda kommer upp i 1982 års upplaga av Finlands teologer och den ingår i Henrikssons litteraturförteckning.

Men på det stora hela taget är Bjarne Henrikssons herdaminne en intressant och viktig publikation, inte bara lokalt för hembygds- och släktforskningen och som ett komplement till Christina Remers undersökningar om de åländska prästgårdarna. Även i vidare sammanhang försvarar boken sin plats bland Strandbergs, Leinbergs, Collianders och Hornborgs klassiska herdaminnen, för att nämna några av de viktiga i denna litteraturart.

Solveig Widén